

Versie 1.0 - november 2015

Nationaal Kennis- en Innovatieprogramma Water en Klimaat

Onderzoekslijn Klimaatbestendige Stad

Programmaplan Klimaatbestendige stad

Opgesteld door Kernteam KBS

Han Frankfort, Hans Gehrels, Kim van Nieuwaal, Rob Ruijtenberg, Bert Palsma

Inhoud

1.	Inleiding	3
1.1	Ten geleide.....	3
1.2	Maatschappelijke opgaven	3
1.3	Achtergrond	4
1.4	Doelstelling en Ambitie.....	4
1.5	Organisatie.....	5
2.	Kennisvragen geïnventariseerd tijdens NKWK voortraject.....	6
2.1	Wat is onderzocht in Climate Proof Cities (CPC)?	6
2.2	Voorlopige inventarisatie van kennisvragen.....	6
2.2.1	Implementatie van klimaatbestendigheid	7
2.2.2	Systeemkennis voor klimaatbestendige steden.....	7
3.	Positionering en omgevingsanalyse	8
3.1	Positionering van NKWK KBS	8
3.1	Omgevingsanalyse van NKWK KBS	9
4.	Voorgestelde programmering	10
4.1	Inleiding	10
4.1	Verspreiden van bestaande kennis	10
4.2	Nieuwe onderzoeksprogrammering	11
5.	Organisatie en Financiën	13
Bijlage A	Checklists projectentournee	14

1. Inleiding

1.1 Ten geleide

Dit document is een Programmaplan voor de onderzoekslijn Klimaatbestendige Stad uit het Nationaal Kennis en innovatieprogramma Water en Klimaat (NKWK). In het NKWK zetten overheden, kennisinstellingen en bedrijven gezamenlijk een volgende stap om Nederland klimaatbestendig en waterrobuust te maken. Het NKWK richt zich op regie, afstemming en het versterken van de interactie tussen onderzoek (fundamenteel en strategisch) en (exporteerbare) toepassingen in de praktijk tussen bedrijven, overheden en kennisinstellingen (de zogenaamde “gouden driehoek”). Een van de onderzoekslijnen uit het NKWK-programma is de Klimaatbestendige stad waarin de adaptatie aan klimaatverandering in het stedelijk gebied centraal staat.

Dit Programmaplan is opgesteld door een kernteam bestaande uit het Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie (IenM) en STOWA in nauw overleg met kennisvragers en -aanbieders. Dit Programmaplan beschrijft o.a.:

- De maatschappelijke opgaven, doelstelling en ambitie
- Eerder onderzoek en voorliggende kennisvragen
- Kennisinstructuur en maatschappelijk veld
- De voorgestelde aanpak

1.2 Maatschappelijke opgaven¹

Steden in Nederland, Europa en de wereld zijn kwetsbaar voor de gevolgen van klimaatverandering en voor weersextremen. Die kwetsbaarheid komt voor een deel voort uit een groeiende stedelijke bevolking. In Europa woont 70% van de bevolking in stedelijke gebieden, en in 2050 meer dan 80%. In Nederland woont 40% van de bevolking in de 36 grootste steden. Deze steden zijn goed voor driekwart van het bruto nationaal product. De concentratie van bevolking en het economisch kapitaal maakt steden gevoelig voor externe invloeden.

Klimaatverandering en de variabiliteit in het weer bedreigt de Nederlandse steden, door toename van de frequentie van hittegolven, extreme regenval, droogte en het veranderde risico van overstroming door de zee of rivieren. Uiteraard biedt klimaatverandering ook nieuwe kansen voor de ontwikkeling van een aantrekkelijk stedelijk leefklimaat. Daarmee is klimaatverandering één van de belangrijke uitdagingen om steden gezond, veilig en welvarend te houden. Steden zijn dynamische systemen, die voortdurend in ontwikkeling zijn. De aanpassing aan klimaatverandering is slechts één van de aspecten van die ontwikkeling. Om echter verstandig bestaande structuren aan te passen aan een veranderend klimaat zijn met kennis onderbouwde beslissingen nodig. Kennis is nodig over de gevolgen van klimaatverandering en de gevoeligheid van steden, maar ook over de mogelijke maatregelen en hoe deze ingepast kunnen worden in en voordelen hebben voor de stedelijke ontwikkeling.

---

¹ Gebaseerd op het eindverslag van het consortium ‘Climate Proof Cities’, Stichting Kennis voor Klimaat, 2014.

1.3 Achtergrond²

Ondersteund door de onderzoeksprogramma's Klimaat voor Ruimte (KvR) en Kennis voor Klimaat (KvK) en gestimuleerd door het Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie, is een beweging op gang gekomen om Nederlandse steden klimaatbestendig te maken. In eerste instantie heeft een aantal gemeenten en waterschappen dit thema opgepakt, hetgeen geleid heeft tot de eerste gemeentelijke adaptatie strategieën en proefprojecten. Het uiteindelijke doel is verwoord in de Deltabeslissing Ruimtelijke Adaptatie, waarin wordt verwoord dat in 2020 de betrokken partijen klimaatbestendig handelen en waterveiligheid volwaardig meenemen in hun ruimtelijke plannen en dat in 2050 onze bebouwde omgeving, inclusief vitale en kwetsbare objecten, zo goed mogelijk klimaatbestendig en waterrobuust is ingericht.

Behalve gemeenten en waterschappen zijn veel partijen betrokken bij het klimaatbestendig maken van steden. Diverse relevante actoren, zoals woningcorporaties, stedelijk ontwerpers, netwerkbeheerders, en zorginstellingen zijn nog aan het beginstadium van betrokkenheid op dit gebied. In de onderzoekswereld hebben de genoemde kennisprogramma's KvR en KvK gezorgd voor de opbouw van een kennisbasis bij universiteiten en kennisinstellingen op het gebied van gevolgen van klimaatverandering, kwetsbaarheidsanalyse, aanpassingsmaatregelen en klimaatgovernance.

In lijn met de oriëntatie binnen het Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie en de Kennisagenda Deltaprogramma 2015, wordt implementatie van aanpassingsmaatregelen door de betrokken stakeholders gezien als de belangrijkste opgave waarvoor kennis nodig is.

Een belangrijk principe voor onderzoek binnen het thema klimaatbestendige stad is het leren van praktijkexperimenten en pilots: wat werkt hoe in de praktijk en waarom, welke maatregelen moet je prioriteren? Kennisprogrammering maakt het mogelijk te leren en te profiteren van opgedane ervaringen elders.

In alle discussies komt kennisverspreiding - met andere woorden, het zorgen dat nieuwe kennis terecht komt bij de mensen die iets met deze kennis kunnen doen - terug als belangrijk aandachtspunt voor een kennisprogramma.

1.4 Doelstelling en Ambitie

De doelen voor de onderzoekslijn NKWK KBS zijn (1) kennisontsluiting en -verspreiding, en (2) kennisontwikkeling.

Bij de kennisvragers leeft het gevoel dat, na afloop van de grote onderzoeksprogramma's Klimaat voor Ruimte en Kennis voor Klimaat, er voor het moment zoveel kennis ontwikkeld is, dat kennisverspreiding naar diegenen die de kennis en inzichten in praktijk moeten brengen, nu prioriteit heeft. Tegelijkertijd wordt erkend dat de implementatie van klimaatbestendige steden nog aan het begin van de ontwikkeling staat. Er moet nog ervaring worden opgedaan in proefprojecten, die - bij succes - kunnen worden uitgerold naar andere steden en situaties. Pilots op hun beurt leveren nieuwe vragen op die in het kennisprogramma kunnen worden opgepakt.

---

² Gebaseerd op de notitie Peter Bosch et al. (2015). Nationaal Kennis- en Innovatieprogramma Water en Klimaat; Een kennisprogramma voor het thema Klimaatbestendige stad

Uitvoering van de (onderzoeks-)projecten moet leiden tot een situatie waarin alle relevante stedelijke actoren in Nederland weten wat klimaatbestendigheid voor hun sector of gebied inhoudt, waar voor hen relevante kennis en informatie te verkrijgen is, en waarin kennis is opgebouwd over de mechanismes om klimaatbestendigheid in te passen in bestaande procedures en werkwijzen. Door het vergroten van de klimaatbestendigheid wordt uiteindelijk hiermee een bijdrage geleverd aan het versterken van de groei, leefbaarheid en het vestigingsklimaat in Nederlandse steden die de Agenda Stad nastreeft.

Behalve in Nederland, krijgt het thema klimaatbestendigheid van steden wereldwijd aandacht. Dit kennisprogramma moet er ook toe bijdragen dat Nederlandse kennis over klimaatbestendige steden nog meer dan tot nu toe, een exportproduct wordt en dat Nederland een leidende positie hierin krijgt. Ondanks dat de kennisvragen hieronder geformuleerd zijn vanuit het perspectief van Nederlandse stakeholders, betekent dit dat de internationale vermarkting van zowel de kennis over klimaatbestendige adaptieve stad als de oplossingen zelf een aandachtspunt is.

Het NKWK-programma biedt kansen om deze ambities te realiseren.

1.5 Organisatie

Het NKWK richt zich op regie, afstemming en het versterken van de interactie tussen onderzoek (fundamenteel en strategisch) en (exporteerbare) toepassingen tussen bedrijven, overheden en kennisinstellingen (de zogenaamde “gouden driehoek”). Bestaande instituties en netwerken (zoals Topsector Water) worden zoveel mogelijk benut.

Verwacht wordt dat de regie van NKWK Klimaatbestendige Stad wordt gevoerd door het Programma Ruimtelijke Adaptatie. Deze regiefunctie wordt uitgevoerd in nauwe samenwerking met STOWA. Beide partijen vormen samen een kernteam. Daarnaast worden kennisvragers (RWS/WVL, VNG/individuele gemeenten, UvW/individuele waterschappen, IPO, Rioned) en kennisaanbieders (kennisinstellingen (WGC, Deltares, Alterra, TNO, KWR, KNMI, RIVM), universiteiten (TUD, WUR, UU, VU) en adviesbureaus) bij het proces betrokken.

2. Kennisvragen geïnventariseerd tijdens NKWK voortraject³

2.1 Wat is onderzocht in Climate Proof Cities (CPC)?

Een belangrijke impuls voor het onderzoek naar de adaptatie aan klimaatverandering in het stedelijk gebied is het programma Kennis voor Klimaat (Onderdeel Climate Proof Cities 2009-2014) geweest. In het CPC-programma is aandacht besteed aan vragen als:

- Wat zijn de gevolgen van mondiale en regionale klimaatscenario's voor Nederlandse steden (met andere woorden hoeveel zou het kosten als we niets zouden doen)?
- Hoe werkt het stedelijk klimaatsysteem?
- Wat zijn de gevoeligheden van Nederlandse steden voor de gevolgen van klimaatverandering en hoe kunnen we delen van steden naar hun gevoeligheid karakteriseren?
- Hoe kunnen we het beste rekening houden met een toekomstig klimaat in het ontwerp van gebouwen en steden?
- Hoe kan klimaatadaptatie worden ingepast in bestaande stedelijke planningsprocessen?

Hoewel dit programma zeer veel interessante resultaten heeft opgeleverd en ook in belangrijke mate heeft bijgedragen aan de vergroting van de kennis op het gebied van klimaatadaptatie in steden (nationaal én internationaal), blijft er ook in de komende jaren een noodzaak om deze vragen verder te onderzoeken. In het begrijpen van het stedelijke klimaatsysteem, de analyse van de kwetsbaarheid van steden voor klimaatverandering en de regionalisering van klimaatscenario's kunnen nog verdere stappen worden gezet. Vooral ook het ontwikkelen van lange termijn scenario's en perspectieven behoeft verdere aandacht. Op basis van het voorgaande overzicht kunnen we stellen dat er voor de komende jaren ook aanvullende onderzoeksthema's van belang zijn, meer gericht op de ontwikkeling en implementatie van klimaatadaptatiebeleid in stedelijke regio's.

2.2 Voorlopige inventarisatie van kennisvragen

In 2015 zijn twee bijeenkomsten met belanghebbende partijen (kennisvragers en –aanbieders) georganiseerd, is een consultatie per e-mail gehouden, is een workshop gehouden op de NKWK Startconferentie op 21 april, en zijn verschillende gesprekken met betrokken partijen in de stad gevoerd. Daarnaast heeft Peter Driessen een inventarisatie opgesteld van onderzoeksvragen op het gebied van implementatie. Belangrijkste resultaat van deze activiteiten is een voorlopige inventarisatie van openstaande kennisvragen. Deze voorlopige inventarisatie zal worden meegenomen in de projectentournee. Gedurende de tournee wordt duidelijk welke vragen daadwerkelijk gaan worden opgepakt in nader onderzoek.

---

³ Gebaseerd op:

- Peter Driessen (2015). Notitie Klimaatbestendige stad; Toekomstige onderzoeksthema's en mogelijke koppelingen met andere nationale en internationale programma's.
- Peter Bosch et al. (2015). Nationaal Kennis- en Innovatieprogramma Water en Klimaat; Een kennisprogramma voor het thema Klimaatbestendige stad

2.2.1 Implementatie van klimaatbestendigheid

Implementatie wordt gezien als een belangrijk issue. We kunnen stellen dat onderzoeksthema's van belang zijn gericht op de ontwikkeling en implementatie van klimaatadaptatiebeleid in stedelijke regio's. Dit wordt ook bepleit door de OESO, de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling in haar werkprogramma water en steden (OECD, 2015). Relevante thema's daarbij zijn:

- Effectief verankeren van klimaatadaptatie in stedelijk beleid - zowel politiek, organisatorisch als institutioneel;
- Verbinden (meekoppelen) van klimaatadaptatiedoelen en –maatregelen met andere doelen van duurzame stedelijke ontwikkeling;
- Stimulering van burgers om zelf hun verantwoordelijkheden te nemen in klimaatadaptatie
- Opschalen van experimenten met klimaatadaptatie;
- Verhogen van de adaptieve capaciteit van verschillende actoren – overheden, burgers en bedrijven;
- Stimuleren van klimaatadaptatie op stedelijk niveau met instrumenten en services vanuit de nationale overheid.

2.2.2 Systeemkennis voor klimaatbestendige steden

Er is een behoefte geconstateerd aan kennis over het systeem van de klimaatbestendige stad, en dan niet alleen over het stedelijk watersysteem, maar over de inbedding van verschillende deelsystemen (o.a. bodem en water, en netwerken (o.a. riolering, infrastructuur, ICT) in het grotere systeem stad en de relaties tussen verschillende ecologische, technische en sociale subsystemen. Deze kennis helpt in het creëren van samenhang tussen van oorsprong gescheiden thema's en ligt ten grondslag aan een klimaatbestendige inrichting van stedelijk gebied. Systeemkennis betreft dan:

- fundamentele kennis over de kwetsbaarheden en de werking van bepalende systemen in de stad;
- kennis over de relaties en afhankelijkheden tussen deelsystemen in de stad;
- praktijkkennis over systemen nodig voor de afweging, prioritering en implementatie van aanpassingsmaatregelen;
- kennis over het gebruik en het ontwerp van de stad.

Geïnterviewde vragen zijn samengevat in 'Kennisagenda NKWK-KBS Groeidocument 0.1'. Relevante thema's zijn:

- Stedelijke waterbalans (neerslagpatronen, verdamping, infiltratie)
- Grondwaterbalans, mogelijkheden voor actief peilbeheer en gebruik van de ondergrond
- Temperatuur en kwaliteit van stedelijk oppervlaktewater
- Vergroenen van steden als adaptatiemaatregel (effectiviteit en rendement)
- Wateroverlast en overstromingsrisico's
- Combineren van water en energie
- Kritische infrastructuur
- Monitoring en gebruik van open data.

3. Positionering en omgevingsanalyse

3.1 Positionering van NKWK KBS

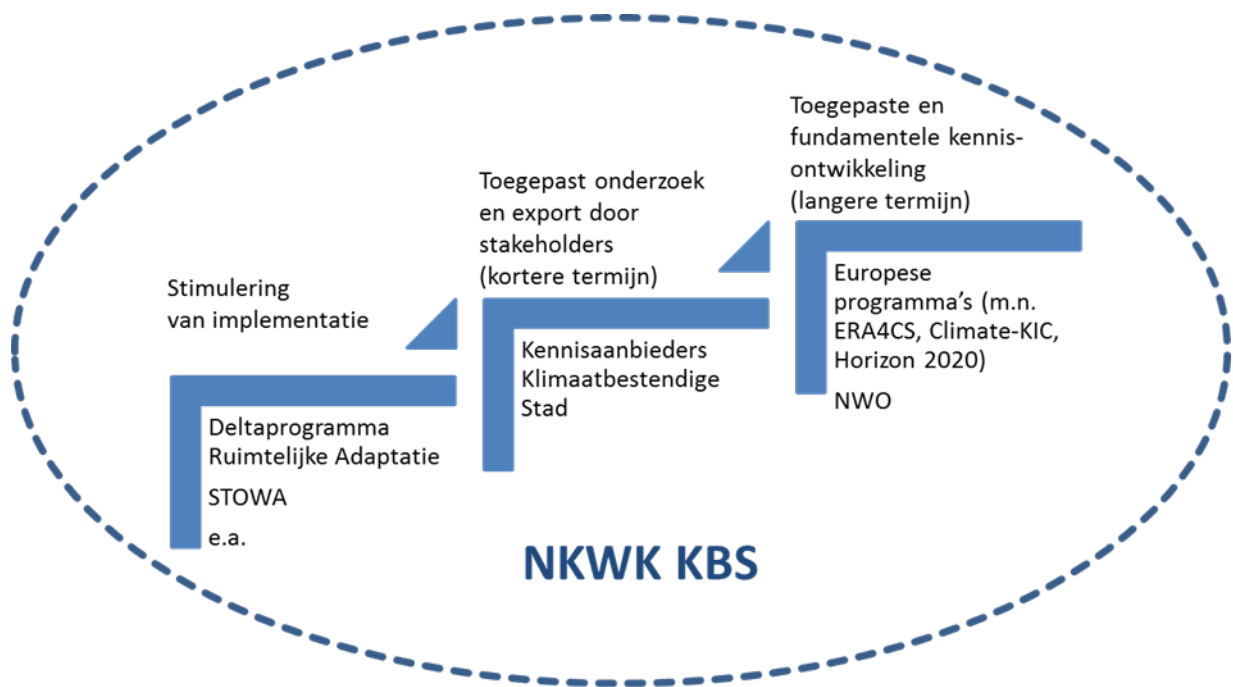
Het NKWK KBS kan niet los worden gezien van enerzijds het Programma Ruimtelijke Adaptatie en anderzijds NWO en Europese onderzoeksprogramma's. Bij de afstemming van deze programma's is het belangrijk om optimaal gebruik te maken van de gelaagdheid die hierin aanwezig is. Centraal in het lopende Programma Ruimtelijke Adaptatie staat stimulering: kennisontsluiting, kennisverspreiding en implementatie van bestaande kennis opgedaan uit KvK, KvR en DPNH. Bij voorkeur gebeurt dit op een manier waarop geleerd wordt van praktijkprojecten en praktijkervaringen, aangevuld met de nieuwste inzichten uit het onderzoek.

Het NKWK – en daarmee ook KBS – richt zich op kennisontsluiting en kennisverspreiding en op kennisontwikkeling. Voor KBS geldt misschien in sterkere mate dan voor andere thema's uit NKWK dat kennisontsluiting, kennisverspreiding en het leren van voorbeeldprojecten als prioriteit wordt gezien.

Nationaal bestaat er op dit moment geen kennisprogramma dat zich specifiek richt op klimaatadaptatie in stedelijke gebieden. Wel is er een onderzoeksprogramma dat zich richt op de stedelijke problematiek, maar vanuit een breder perspectief. Dat programma – 'Verbinden van DUurzame Steden' (VERDUS) geheten – bestaat al zo'n vijf jaar en zal ook in de komende jaren doorlopen (www.verdus.nl). Het programma kent diverse calls, waarvan voor de komende jaren het SURF-programma (Smart Urban Regions of the Future) het belangrijkste is. Inhoudelijk richt dit programma zich op de economische dynamiek en de leefkwaliteit van stedelijke regio's, de ruimtelijke condities daarvoor en de eisen die dit stelt aan governance (ruimte, wonen, bereikbaarheid, economie, bestuur). Het SURF-programma heeft geen specifieke focus op klimaatadaptatie, hetgeen niet wegneemt dat dit onderwerp wel in concrete onderzoeksprojecten kan worden geadresseerd.

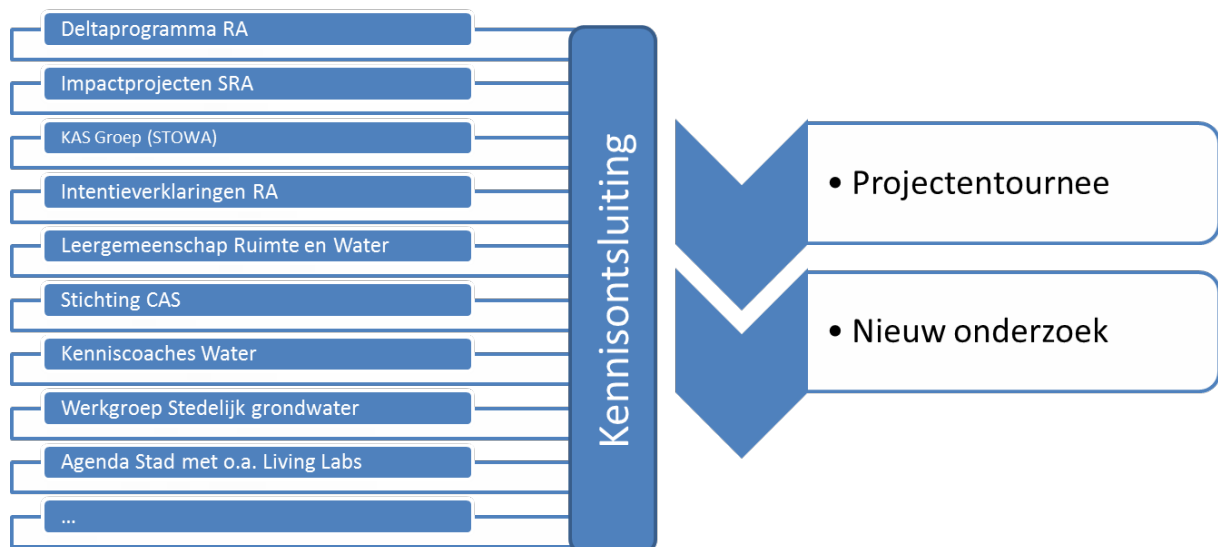
NWO en Europese programma's richten zich op samenhangend programmeren van strategisch en fundamenteel onderzoek. Op Europees niveau zijn met name drie programma's relevant waarin kennisvragen op het gebied van de klimaatbestenige stad kunnen worden ingebracht: EU-Horizon 2020, JPI Urban Europe en JPI Climate (o.a. ERA-NET on Climate Services (ERA4CS)).

3.1 Omgevingsanalyse van NKWK KBS

Bestaande netwerken en programma's zijn de ondertekenaars van de algemene en specifieke intentieverklaringen Ruimtelijke adaptatie (waarin de ondertekenaars de verklaring uitspreken om klimaatadaptatie een belangrijke rol te laten spelen in denken en handelen), de Leergemeenschap Ruimte en Water (onder regie van UvW, RWS en het Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie met ondersteuning van Platform31), de Stichting CAS (het Climate Adaptation Services samenwerkingsverband van kennisinstellingen), de Klimaatactieve Stad of KAS groep (onder regie van UvW/STOWA), de Peilstok (IenM-prijs voor het beste idee om onze leefomgeving voor te bereiden op klimaatverandering) en uiteraard het Stimuleringsprogramma Ruimtelijke Adaptatie met onder meer de impactprojecten.

4. Voorgestelde programmering

4.1 Inleiding

Met een tweeledige aanpak richt het programma zich op het ontsluiten en verspreiden van kennis door het samenbrengen van kennisvragers en -aanbieders rond concrete projecten op de locaties waar het echt gebeurt en het op basis daarvan identificeren van nieuwe kennisvragen, verdiepende pilots en nieuw onderzoek. Nieuwe kennisvragen worden opgepakt in kortere en langere termijn programma's. Centraal bij de opzet van het kennisprogramma staan voorbeeldprojecten. Vanuit voorbeeldprojecten worden de kennisontsluiting opgepakt, de nieuwe kennisvragen geformuleerd, de opschaling van individuele vragen naar generieke (thema)vragen gedaan en formulering voor EU-calls mede vormgegeven. Het programma bestaat uit twee onderdelen, te weten, een projectentournee en nieuw onderzoek.

4.1 Verspreiden van bestaande kennis

Het programma start met een projectentournee: een rondgang langs inmiddels gerealiseerde en lopende projecten die als voorbeeld kunnen dienen voor het klimaatbestendig en waterrobuust maken van steden, wijken en gemeenten. Hier wordt primair bestaande kennis ontsloten.

De projectentournee heeft als doel het bijeenbrengen van vragers en aanbieders van kennis en ervaring. De vragers van kennis en ervaring zijn diegenen die in hun gemeente, wijk, straat of gebouw maatregelen willen nemen gericht op klimaatbestendigheid en op zoek zijn naar de juiste kennis en ervaring daarvoor. De aanbieders van kennis en ervaring zijn ervaringsdeskundigen die al concrete projecten hebben gerealiseerd, aangevuld met kenniswerkers uit wetenschap en kennisinstellingen en die hun kennis en ervaring willen overdragen aan anderen.

De tournee zal bestaan uit het bezoeken van circa vier adaptatieprojecten per jaar gedurende een aantal jaren. Naast het bezoeken van de concrete projecten en het uitwisselen van de daarmee verband houdende kennis en ervaring, zal elk projectbezoek ook bestaan uit een verdiepend en verbredend deel, met bijdragen en discussie vanuit meerdere richtingen. Het projectbezoek wordt afgesloten met een inventarisatie van kennisvragen en een overzicht van welke aanvullende kennis

ontsloten of nog ontwikkeld moet worden. Na afloop van elk projectbezoek wordt aan de deelnemers een enquête toegestuurd om de effectiviteit van de aanpak te beoordelen en te gebruiken voor het vervolg van de tournee. De resultaten van elk projectbezoek, de kennisuitwisseling en de nieuwe kennisvragen zullen op het Kennisportaal Ruimtelijke Adaptatie worden gepubliceerd, en zo mogelijk zal daar ook een discussieplatform worden gecreëerd om de uitwisseling tussen vragers en aanbieders verder voort te zetten en de vragen verder uit te werken.

De te bezoeken adaptatieprojecten of praktijkcases moeten aan een aantal criteria voldoen om aan het beoogde effect voor de koppeling van kennisvragers en –aanbieders te kunnen voldoen. Eerste criterium is dat het moet gaan om projecten die vragers en aanbieders aanspreken, er moet een wervende kracht van uitgaan, waardoor mensen enthousiast worden deel te nemen en derhalve de effectiviteit van de activiteit wordt bevorderd. Verder zijn belangrijke criteria voor goede cases in dit verband zijn opschaalbaarheid van lokale oplossingen (hoe kom ik van straatniveau naar de wijk en naar de gehele stad?), overdraagbaarheid naar andere gemeenten (hoe pas ik het elders toe?), financierbaarheid (kan ik het meekoppelen? Wat zijn de maatschappelijke kosten en baten?). Bijlage A bevat een uitwerking van de criteria voor selectie van projecten.

Na afloop van elk projectbezoek worden door de bij het project en de organisatie direct betrokkenen gezamenlijk conclusies getrokken over de nieuwe kennisvragen die zijn opgekomen, die worden opgenomen in een groeidocument. Het gaat daarbij niet alleen om de concrete aan de casus gebonden vragen, maar ook om het achterhalen en benoemen van achterliggende, op een hoger abstractie- of systeemniveau liggende vragen en vraagstukken die relevant zijn voor nader onderzoek. Dat groeidocument is een publiek toegankelijk document dat gaandeweg de projectentournee wordt opgebouwd aan de hand van de discussies over de kennisvragen en waarin een kennisagenda wordt ontwikkeld. Na een aantal (bijv. 4) projecten wordt een aparte bijeenkomst georganiseerd om de kennisagenda om te vormen tot een kennisprogramma met daarin projecten, organisatie, planning, financiering, rolverdeling, etc.

Aan de voorbereiding, de organisatie en de afwikkeling van de projectentournee en het daaruit voortvloeiende kennisprogramma worden derhalve hoge eisen gesteld.

4.2 Nieuwe onderzoeksprogrammering

De projectentournee richt zich op de praktijk van de pilots die worden bezocht. Het vizier staat daarbij in het bijzonder open voor de vragen die de praktijk van uitvoering oproept, tijdens of bij afronding van het project. De inzet en verwachting hierbij is dat kennisvragers en kennisaanbieders gezamenlijk vanuit de concrete uitvoeringspraktijk tot nieuwe kennisvragen kunnen komen die niet alleen direct beleidsrelevant en uitvoeringsgericht zijn maar die ook bijdragen aan versterking van de kennisinfrastructuur. Anders gezegd, de verwachting is dat zowel ‘de praktijk’ als ‘de kennis’ hier baat bij heeft. De gezamenlijk te formuleren kennisvragen kunnen nopen tot concrete onderzoeksprojecten op de korte termijn, maar ze kunnen evengoed leiden tot meer fundamenteel onderzoek voor de wat langere termijn. Ook nieuwe pilots behoren uiteraard tot de mogelijkheden. Dit nieuwe onderzoek zal door de gezamenlijke NKWK partners worden geprogrammeerd en gefinancierd, waarbij zoveel mogelijk koppelingen gelegd worden met al bestaande Nederlandse (NWO, STW, strategische programma’s van kennisinstituten) of Europese (ERA4CS, Climate-KIC, Horizon 2020) onderzoeksprogramma’s (zie ook par. 3.1). Een belangrijke ambitie van NKWK KBS is om door kennisvragers en –aanbieders gezamenlijk geformuleerde kennisvragen te adresseren in onderzoeksvoorstellen voor Europese financiering.

Welk onderzoek ook geprogrammeerd en uitgevoerd wordt met betrokkenheid van NKWK KBS, een noodzakelijke voorwaarde is een praktisch ingestoken en continue kennisdoorwerking. Zowel nationaal als internationaal is er een roep bij beleidsmakers om te zorgen dat resultaten van onderzoek en kennis over klimaatbestendige steden terecht komt bij de belanghebbenden. Er wordt dan vooral gedacht aan diegenen die besluiten moeten nemen (bij gemeenten, bij andere actoren) en aan diegenen die in de praktijk werkzaam zijn (bijvoorbeeld de bouwers en beheerders van infrastructuren, groenbeheerders, asset managers). Nederland heeft zich bijvoorbeeld met het Kennisportaal Ruimtelijke Adaptatie (www.ruimtelijkeadaptatie.nl) in dat opzicht internationaal een voorloperrol verworven. NKWK KBS sluit aan bij deze ontwikkelingen en kan er een versterkende rol bij spelen, zo is de ambitie. Het belang van kennisdoorwerking zal met de tijd alleen maar toenemen, zo is de verwachting. Daarbij, kennis over kennisdoorwerking is nooit af en altijd in ontwikkeling. NKWK KBS pakt deze uitdaging op. Continue kennisdoorwerking draagt er ook zorg voor dat de praktijkrelevantie van het onderzoek verankerd is gedurende de gehele loop van het onderzoek.

5. Organisatie en Financiën

Voor het organiseren van de twee eerste projectbijeenkomsten zoals beschreven in de aanpak is een budget geraamd van 20 k€, die wordt verdeeld over DP RA en STOWA. De financiering van het te ontwikkelen kennisprogramma en de uitvoering ervan zijn niet meegenomen in dit plan. Een eerste aanzet hiervoor zal in 2016 opgesteld worden.

Bijlage A Checklists projectentournee

Checklist t.b.v. selectie projecten voor Projectentournee

Deze checklist kan door het kwartiermakersteam gebruikt worden om te beoordelen in hoeverre een project geschikt is in het kader van de projectentournee. Het betreft nadrukkelijke geen 'harde criteria'.

- Raakt het voorbeeld aan de kern van klimaatbestendige stad, met name als het gaat om overstroming, wateroverlast, droogte en hitte?
- Is er werk gerealiseerd dan wel in uitvoering, dus 'zichtbaar'?
- Is er een aansprekende verteller?
- Kan de casus als voorbeeld of ter inspiratie dienen voor anderen?
- Draagt de casus bij aan een evenwichtige verdeling over thema's en gebieden?

Checklist richtinggevende vragen t.b.v. projectbijeenkomst Projectentournee

Deze checklist kan door het kwartiermakersteam gebruikt worden bij het nadenken over de organisatie van een bijeenkomst in het kader van de projectentournee. Een bijeenkomst zou antwoord (moeten) kunnen geven op de genoemde vragen. De vragen zijn tevens richtinggevend voor hoe de bijeenkomst in te richten en wie te laten presenteren.

- Wat was de aanleiding en doel van dit project?
- Waar bevindt men zich nu in het proces?
- Hoe is het proces georganiseerd (incl. bestuurlijk, participatie en financiën)?
- Wat waren de belangrijkste obstakels?
- Wat zijn de belangrijkste lessen? (bv. technisch, governance, financiering, effectiviteit)
- Is het doel behaald?
- Welke kennis moet nog ontsloten worden?
- Welke nieuwe kennis moet nog worden gemaakt?
- Hoe komen we tot handelingsperspectieven?
- Welke onderzoeksthema's zien we hier? (potentiële link met Europese programma's)
- Hoe ziet het vervolgproces er uit?